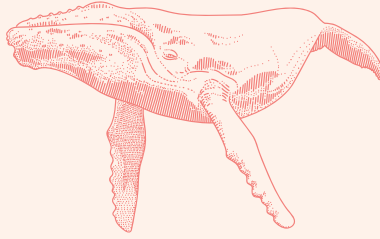

Sjøormen

– fakta og fiksjon

HELGE JENSEN

Fra 1830- til litt ut på 1900-tallet gjorde Bergens Museum mange forsøk på å få sjøormens eksistens vitenskapelig bekreftet eller avkreftet.

Christie og sjøormen

I Universitetsmuseets Årbok 2022 skrev jeg en artikkel om stortingspresident Wilhelm Frimann Koren Christie som naturforsker. Min interesse for sjøormtemaet ble vekket av følgende fire siders Christie-notat¹ (fig. 1), som lå i Bergens Museums arkiv (og som nå befinner seg på Universitetsbibliotekets manuskriptsamling):

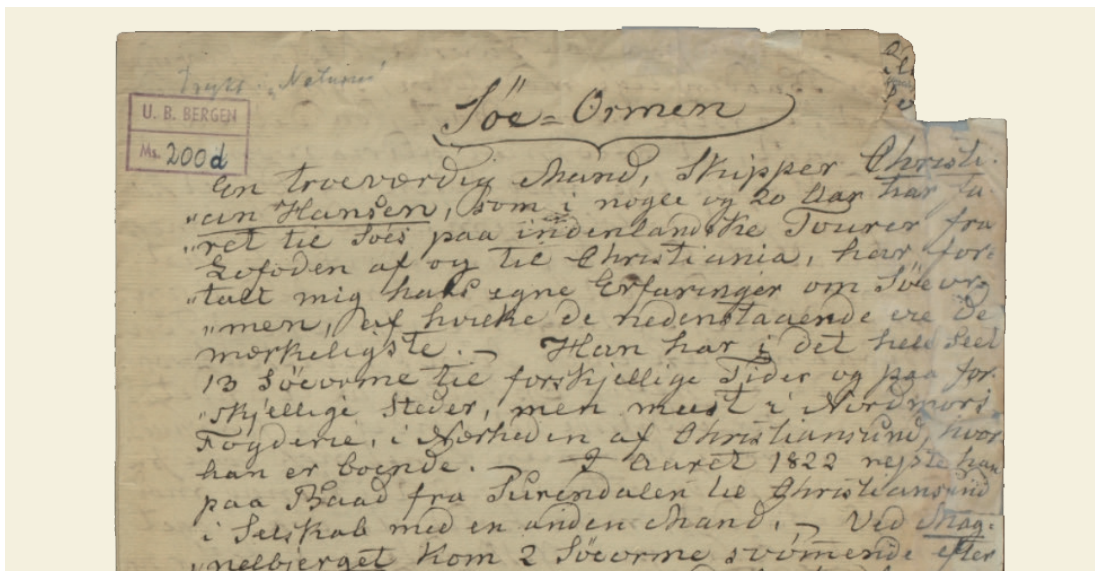
«Sjø-Ormen. En troverdig Mann, Skipper Christian Hansen, som i noen og 20 År har reist til Sjøns på innenlandske Turer fra Lofoten og til Christiania, har fortalt meg hans egne Erfaringer om Sjøormen, av hvilke de nedenstående er de mest usedvanligste. – Han har i det hele sett 13 Sjøormer til forskjellige Tider og på forskjellige Steder, ...»

Så følger tre sider med sjøormhistorier og beskrivelse av sjøormen, før Christie avslutter med: «... Sogneprest Thoresen har fortalt meg at Sjøormen ofte ble sett utenfor Herø, i Søndmøre Fogderi, i de årene, han var Sogne-prest der, men at han aldri selv så den. –

Nedskrevet i Bergen d. 24de Sept. 1839 av WFK Christie»
Under dette har Christie ved tre forskjellige anledninger tilføyet:

1. «Flere Beretninger fra Egnen omkring Christiansund angående Sjøormen er av H. Rathke trykket i Wiegmanns Archiv für Naturgeschichte» (i 1841)

Fig. 1 | Christies notat fra 1839 om «Søe-Ormen» i Bergens Museums arkiv.

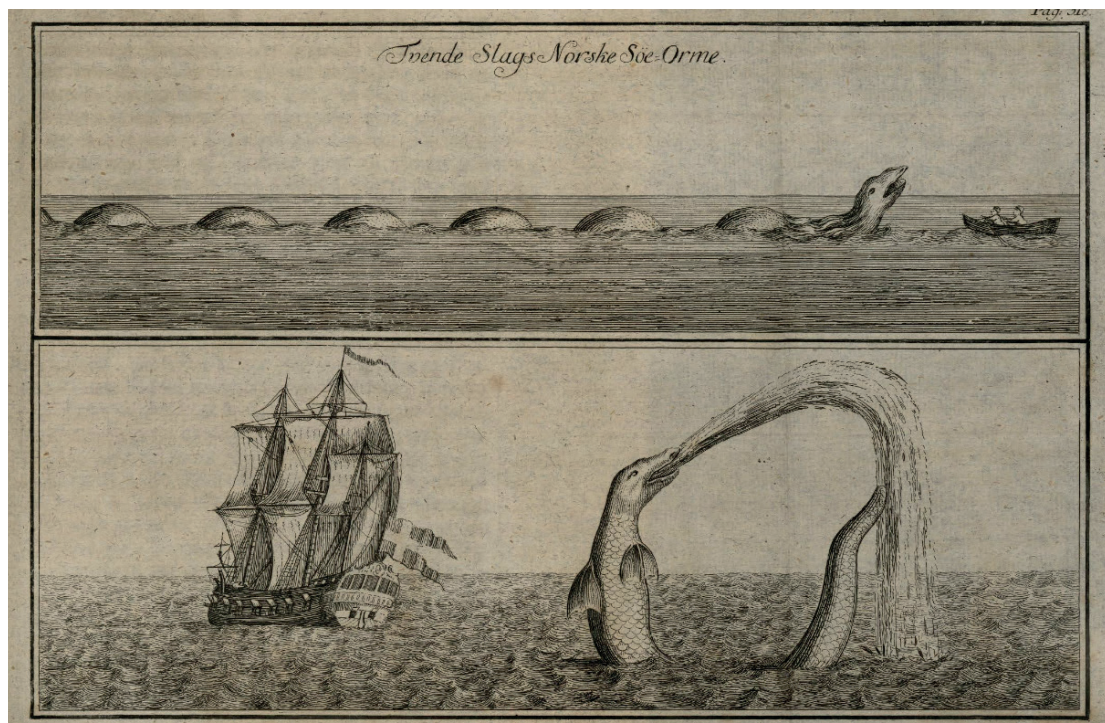

2. «Prost Krogh har i sine Etterretninger om Nordfjords Prosti / topografstat: Saml.1813-8 190, 191 :/ stilt seg tvilende til Sjøormens Tilværelse. –»
3. «I en engelsk Avis av 1848 finnes der på innlagte utklippede Stykke ... Nærmere Utlekning, ledsaget av Tegninger, finnes i innlagte: The illustrated London News Vol.XIII, No341 i oct 1848, såvelsom i samme Blad, Vol.XIV, No366, for April 1849. ....»
(Begge disse engelske avisene er vedlagt Christies notat, se fig. 8a & b.) Det første og det siste av disse tre tilleggene kommer jeg tilbake til senere i teksten.

Da jeg leste dette notatet, tenkte jeg: Trodde naturforskeren Christie at sjøormer virkelig eksisterte? Og det demret for meg at det nettopp er vitenskapens forskning på fenomenet «sjøormer» på andre halvdel av 1800-tallet som gjør at vi (og Wikipedia) i dag omtaler «sjøormer» som fabeldyr.

Det er ikke vedlagt noen skisser til Christies notat, utført etter skipper Hansens beskrivelser av sjøormen, men Christie kjente godt til biskop og naturforsker Erik Pontoppidans «Det første Forsøk på Norges Naturlige Historie», som ble utgitt i 1752.² Her konkluderer Pontoppidan: «Den store Sjø-orm eller

Fig. 2 | Illustrasjon fra Erik Pontoppidans «Det første Forsøk paa Norges Naturlige historie. Den øverste illustrasjonen er etter en skisse Pontoppidan har fått tilsendt av presten Hans Strøm i Volda. Ut i fra alle vitnebeskrivelsene Pontoppidan har samlet, anser han denne for å være den vanligste i norske fjorder. Den nederste illustrasjonen har han fått tegnet etter Paul Egedes observasjon av et sjøuhyre utenfor Grønlands kyst i 1734. Disse to illustrasjonene benyttes ofte i artikler om sjøorm.

Hav-Slange ved Norges Kyster er ingen Digt.» Og et annet sted i teksten: «... her må jeg atter ... først forsikre om at Ormen virkelig eksisterer.» Og han begrunner hvorfor han er overbevist om at det finnes sjøormer, selv om han ikke har sett noen selv.

Pontoppidan konkluderer med at det er forskjellige arter sjøorm, og har fått laget en illustrasjon av to arter² (fig. 2):

Resten av dyreillustrasjonene i Pontoppidans «*Det første Forsøk på Norges Naturlige Historie*» er så gode at det er lett å kjenne igjen nålevende dyr, noe som på 1800-tallet ga boken en høy troverdighet.

Få år etter sjøormnotatet fra 1839 skrev Christie et nytt notat om store sjødyr:

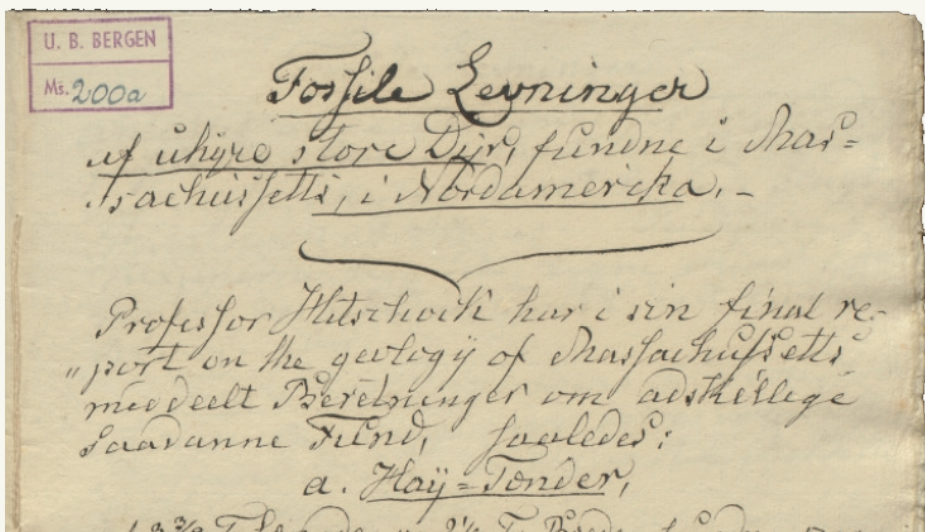
«**Fossile Levninger** av uhyre store Dyr, funnet i Massachussetts, i Nordamerika. –»³ (fig. 3):

«Professor Hitschock har i sin final report on the geology of Massachussetts (Utgitt i 1841) meddelt Beretninger om adskillige sådanne Fund, således: a. Hai-Tenner, av 3 3/8 T. Lengde og 2 1/8 T. Brede, ... Han mener Dyret har vært omtrent 60 a 88 Fot langt.

– ...

NB. Jeg vil forsøke å få Brugde-fiskere til å skaffe meg et Kjeve-ben av en Brugde /: *Squalus maximus* :/ for derav å se Størrelsen av dette Dyrets Tenner, likeledes Stykker av dets Hud, et Øye, etc.»

Fig. 3 | Christies notat om «Fossile Levninger af uhyre store Dyr, ...»

Så Christie er informert om at det tidligere har levet kjempestore sjødyr, og ønsker å sammenligne de med kjente, nålevende arter.

Biskop Neumann og sjøormen

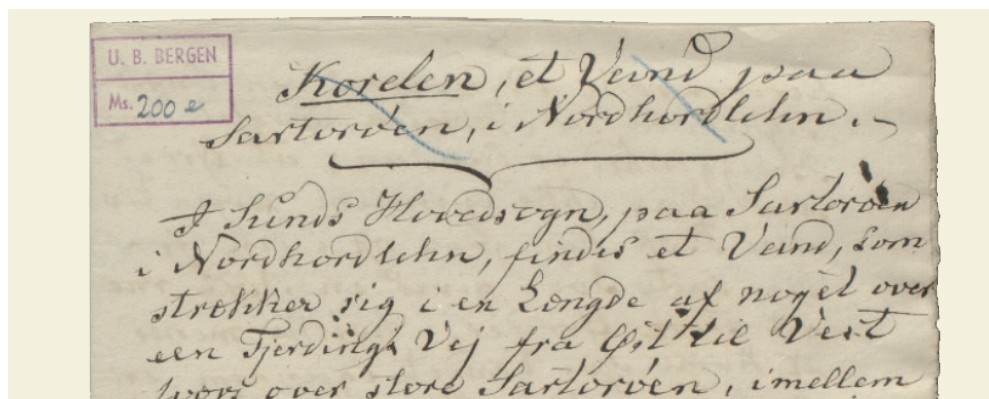
I 1842 skriver biskop Jacob Neumann (1772–1848) en 30-siders artikkel i Bergens Museums tidsskrift «Urda» om «Antikvariske Ekursioner på Søndmøre»⁴, hvor han helt til slutt uttaler at han er overbevist om sjøormens eksistens: «... Saken jeg vil omhandle er – Sjøormens Tilværelse eller Ikketilværelse, en Sak som syntes i siste År at være omtalt med noen Interesse i våre Dagblade.

Allerede på et annet Sted har jeg erkjent at jeg er iblandt dem, som med fullkommen Vissbet tror på Sjøormens Tilværelse; og hvem kan vel reise i Nordford og Søndmør, og endda tvile på Sânt? Allevegne hvor jeg her har ferdes, har jeg hørt gjentagne Vitnesbyrd om dette, og ikke bare fra Almuen, men fra videnskabeligdannede og troverdige ... Menn.»

Biskop Neumann satt i direksjonen for Bergens Museum fra det ble opprettet i 1825 til sin død i 1848, og hadde et tett samarbeid med Wilhelm Frimann Koren Christie, som hadde utdannet seg til naturforsker og i økende grad forsket på dyr i havet.

En sjøormhistorie fra Sotra blir samme år, i 1842, nedskrevet i kallsboken for Sund⁵ av sogneprest Johan Greve (1799–1883). Presten Greve skriver om innsjøen Kørelen: «Den omstendighet ... at Vannet stundom under blikkstilte Vær, mot kommende Storm, bevegtes i Likhet med Havets Dragsug, synes å tyde på en Forbindelse med dette i Dypet. Foruten en Mengde Ørreter, Røyr og Ål, skal et monstrøst Dyr ha sitt Oppholdssted i denne Innsjø. ... Mange pålitelige Menn angir nemlig å ha sett det ofte, men aldri

Fig. 4 | Christies notat om «Kørelen, et Vand paa Sartorøen» og «...at Vandet i denne Indsøe stundom er i heftig Bevegelse»

merket at det satte etter Båtene. Det fortoner seg ifølge Beskrivelsene som en hvelvet Skute, men på Ryggen mere avrundet enn Båtens Kjøl, av Farge skal det være sortbrunt. Øyne, Hode eller Hale har man aldri oppdaget over Vannet, kun det øverste av Ryggen. ... Det er alminneligvis i Hundedagene under sommervarm Temperatur i stille Vær imot Værskifte Dyret skal vise seg, og flere svært troverdige Menns Forsikringer synes å ikke tillate Tvil om Eksistensen av en stor og merkelig Skapning i denne Innsjøen, hvilket formodentlig kolossalske Vesens nærmere Kjennskap og nøyaktigere Beskrivelse kanskje vil være Fremtiden forbeholdt. »

Blant Christies papirer finnes også et to siders notat om samme innsjø, Kørelen (antakelig fra 1840-tallet): «Korelen, et Vand på Sartorøen, i Nordhordlehn»⁶ (fig. 4):

Her skriver Christie om de merkelige bevegelsene i vannet: «... Det er et alminnelig Sagn imellom Bøndene, at Vannet i denne Innsjøen stundom er i heftig Bevegelse, uten at det forårsakes av Storm eller sterk Vind, da der på samme Tid som Vannet således beveges, på Landet omkring Innsjøen bare kjennes liten eller ingen Vind. – Bøndene tror derfor at Vannet står i underjordisk Forbindelse med det nærliggende Hav, og at Bevegelsen er en Forvarsel om en nær forestående Storm. – ...»

Men interessant nok nevner Christie ikke noen beretninger om at «... et monstrøst Dyr har sitt Oppholdssted i denne Innsjøen», selv om det antakelig har vært en del av beretningene.

«Den norske sjøormen»

25. november til 2. desember 1845 publiseres tre artikler i avisen Romsdals Budstikke⁷ om «de norskes Sjøorm» av professor i naturhistorie, H. Rathke i Køningsberg (nåværende Kaliningrad). Rathke reiste i 1839 langs vestkysten av Norge og samlet bl.a. vitneutsagn om «... et ennå alltid gåtefullt og til og med tvilsomt Dyr, den såkalte Sjøslange – Sjøormen i det norske Språk». Disse vitneutsagnene omtaler han i en artikkel i et tysk vitenskapelig tidsskrift *Wiegmanns Archiv für Naturgeschichte* i 1841: «Ueber die Seeschlange der Norweger». (Marinbiologen Michael Sars publiserte også i dette tidsskriftet.) Antakelig er den tyske artikkelen oversatt og innsendt til Romsdals Budstikke av naturforskeren og prosten i Romsdal, P. W. Deinboll (1783–1874), for han har føyet til en sjøorm-observasjon fra Romsdalsfjorden den 28. juli 1845, og erkjenner at selv om han har vært tvilende til sjøormens eksistens tidligere, tør han nå «etter de mange Relationer som han har lest, og hvorom han har hørt av sannferdige Vitner, ... ikke lenger tvile på Sjøormens Tilværelse».

Fig. 5 | Husmannsplassen «Grønvikskjeret» ved Raunefjorden, sørøst på Sotra, på grensen mot Sund prestegard. Her bodde Daniel Salomonsen (1815-1875) og hans kone Ingeborg Oddsdotter (1815-1884) i 1846, da de så sjøormen ute i fjorden. (Foto fra bygdesoga «Sund på søre Sotra» band 5, side 405)

Disse tre artiklene blir etterpå publisert i Bergens Stiftstidende 11.–21. desember 1845⁸, og som tidligere nevnt har Christie, i sitt «Sjøorm-notat» av 1839, lagt til opplysningen om Rathkes sjøormartikkel fra originaltidsskriftet *Wiegmanns Archiv für Naturgeschichte* (i 1841).

Sjøormen i Raunefjorden

10. september 1846 står følgende avisartikkel⁹ på førstesiden i Bergens Stiftstidende: «*Lørdag den 8de har Flere i Strøket mellom Sotraøen, Leroen og Tysøen sett et Sjøuhyre, som antas å ha vært en Sjøorm.*» Og så følger en lengre artikkel om tre navngitte observatører og hva de har sett i Raunefjorden, sør for Bergen (fig. 5):

Om det tredje vitnet står det i artikkelen: «... *Samme Formiddag var Drengen Abraham Abrahamsen Hagenæs ute ved Raunefjorden ikke langt fra Lundeneset for å fiske, og akkurat i det han skulle til å kaste snøret ut ble han oppmerksom på, omtrent 100 Favne (180 meter) fra seg, et Uhyre med Hode stort som en Feringsbåt og lang Kropp, som lå i store Buktninger henover Sjøen, stevne henimot Båten. Grepet av Redsel anstrengte han alle sine Krefter for å komme til Land; og da Dyret syntes å forfølge ham og allerede var kommet ham nær på omtrent 40 Favne, sprang han i Sjøen ved Stranden, trakk Båten etter seg, festet den i Hast og sprang opp på en Bakke, hvorfra han betraktet Sjøuhyret, som nå hadde nærmet seg Landet på cirka 20 Favne, og en Gang løftet Hodet flere Alen over Vannflaten, åpnet sitt Gap og festet sine Øyne, store som Tallerkener, på ham. Men dette Syn kunne han ikke holde ut lenge, så han kastet seg derfor ned på Jorden og våget seg ikke Hjem før 3 Timer etterat Dyret var forsvunnet. Forøvrig beretter han, at den Del av Dyret, han kunne se, var, når det strakte seg ut, omtrent 30 Favne (55 meter) lang, at dets buktende Gang lignet Ålens, og at Fargen på Ryggen var sortaktig og sterkt glinsende, mens Buken så ut til å være hvitaktig stripet. ...»*

Abraham Abrahamsson var 20 år da han så sjøormen og var antakelig dreng på farens (Abraham Andersson (1782–1855)) bruk Høgestølen på Haganes.

Siden sjøuhyret ble observert i en fjord utenfor Skogsvågen, den mest kjente hvalvågen på Sotra, er det nærliggende å anta at alle informantene har sett en del store hvaler i sitt liv.

Interessant nok er hverken ovenstående avisartikkel eller sjøormobservasjonene nevnt med ett ord i Christies notater, selv om de fant sted i umiddelbar nærhet av Bergen, og selv om Christie i samme tidsrom jobbet med sjøormproblematikk.

Men det engelske populærvitenskapelig tidsskriftet «The Zoologist» i 1847¹⁰ vurderer beretningen som troverdig, og siterer avisartikkelen ord for ord (i engelsk oversettelse), sammen med deler av prost Deinbolls beretninger i Romsdals budstikke, i en fire siders artikkel med overskriften «The great sea serpent», i et kapittel om Krypdyr (fig. 6a & b).

I innledningen til artikkelen sier redaktøren: «... and the witnesses are generally highly respectable, and of unimpeachable veracity. The very discrepancies in the accounts prove the entire absence of any preconceived scheme of deception. The only question therefore for the fact-naturalist to decide, is simply, whether all of the records now collected, can refer to whales, fishes, or any other marine animals with we are at present acquainted.»

Christie «avliver» «monstrøse Dyr» på Helgelandskysten

I september 1846 får Christie melding¹¹ (fig. 7) fra handelsmann Linkhausen «Om et nytt, høyst merkelig, monstrøs Dyr» som er observert i fjordene på Helgelandskysten:

Christie er skeptisk til beskrivelsene av observasjonene, og sender nordover en liste med spørsmål. Etter å ha mottatt svar på disse våren 1847, trekker han sine konklusjoner og skriver en artikkel som han sender til avisen Bergens Stiftstidende, med oppfordring om å spre artikkelen til andre aviser nordover kysten. Artikkelen¹² trykkes på forsiden av avisen 4. april 1847, med tittelen: «Merkeligt Fenomen ved den norske Kyst.» Her formidler Christie vitnenes beskrivelser av «... endel store, monstrøse Dyr, som svømte med stor Fart, ... så ut som Høy- eller Torv-Såter, noen Alen høye og sortbrune av Farge. ... av Størrelse som en seks- eller åtteåret Båt.»

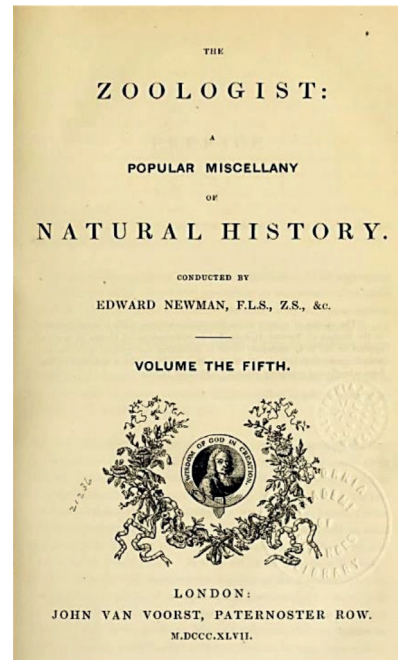

Fig. 6a | «The Zoologist» vurderer i 1847 noen norske avisartikler om sjøormen som troverdige.

Such is the declaration of these four men, and no one has any cause to question their veracity, or imagine that they were so seized with fear, that they could not observe what took place so near them. There are not many here, or on other parts of the Norwegian coast, who longer doubt the existence of the sea-serpent. The writer of this narrative was a long time sceptical, as he had not been so fortunate as to see this monster of the deep, but after the many accounts he has read, and the relations he has received from creditable witnesses, he does not dare longer to doubt the existence of the sea-serpent.

Molde, the 29th Nov., 1845.

P. W. DEINBOLL.

The following gives some later particulars:—

Sunds Parsonage, August 31, 1846.

On Saturday, the 8th inst., in the course between the islands of Sartor Leer and Tös, a sea monster, supposed to be a sea-serpent, was seen by several persons. Early on this day just as the steamer Biörgvin passed through Rognesfjord towing a vessel to Bergen, Daniel Solomonson, a cotter, saw a sea-monster, whose like he declares he never met with although accustomed to the sea and its inhabitants from his earliest years. The animal came swimming from Rognesfjord in a westerly direction towards his dwelling at Grønnevigskieset, in the northern part of the parish of Sund. The head appeared like a Føring boat (about twenty feet long) keel uppermost, and from behind it raised itself forward in three, and sometimes four and five undulations, each apparently about twelve feet long; its eye appeared to be that of a fish, but surrounded

Fig. 6b | Side 1607 fra «The Zoologist» 1847

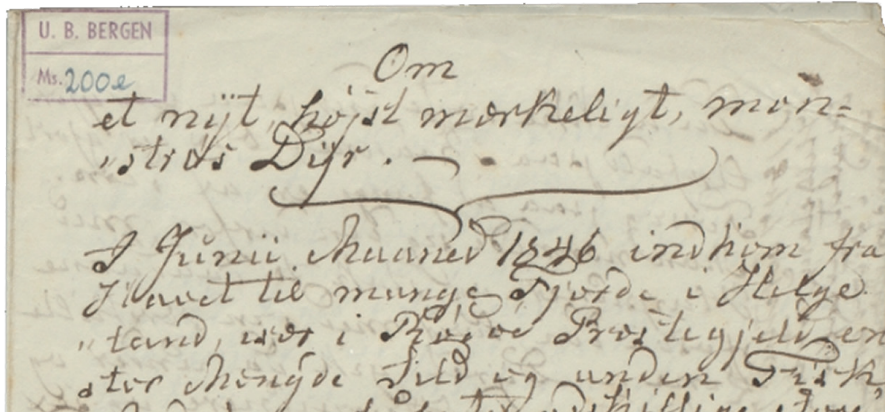

Fig. 7 | Christies notat «Om et nyt, høist mærkeligt, monstrøst Dyr.»

Christie konkluderer med at dyrene er en flokk med grindhval, som på den tiden var uvanlige på norskekysten, og beskriver videre hvordan man på Færøene går frem for å fange slike hvaler. Så her driver Christie folkeopplysning om hvordan Bergens Museum tolker en del observasjoner av «monstrøse Dyr».

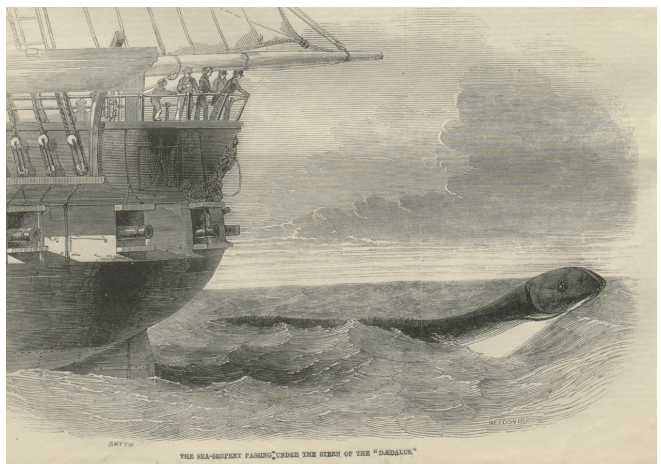
Sjøormen i «The Illustrated London News»

I 1848 publiseres, i to avisartikler, som Christie altså hadde notert til slutt i sjøormpapirene sine og arkivert sammen med to av avisene^{13,14} (fig. 8a & b), det som av mange på den tiden ble ansett som den mest troverdige observasjonen av en sjøorm: Kaptein M'Quhae på den britiske dronningens krigsskip «Dædalus» hadde, sammen med flere av sine offiserer, sett en 90 fots sjøorm på forholdsvis nært hold, og sendte en rapport til Marinedepartementet. Rapporten blir omtalt i «The Times». «The Illustrated London News» fikk, i samarbeid med kapteinen, laget en tegning av sjøormen, og

Fig. 8a | Christie har arkivert i Bergens Museum et eksemplar av denne avisen fra 28. oktober 1848, med en troverdig observasjon av en sjøorm.

Fig. 8b | Avisens illustratør har laget denne tegningen etter samtaler med observatøren, kaptein M'Quhae på krigsskipet «Dædalus».

denne ble publisert i avisen, sammen med mange av de norske sjøormobservasjonene, bl.a. de ovennevnte observasjonene fra Romsdalsfjorden og Raunefjorden.

Initiert av «The Times»-artikkelen ble det sendt et brev til det britiske Marindepartementet fra legen John Morries-Stirling, og dette blir også sitert i «The Illustrated London News»¹³. Her skriver Morries-Stirling, som i 1841–1844 var medlem av direksjonen ved Bergens Museum, om museets og Christies marinbiologiske forskning og museets «... elucidation of some of its more doubtful or less known subdivisions». Han skriver videre at biskop Neumann gjennom de siste 20–25 år hadde samlet på beretninger om sjøormobservasjoner på vestkysten av Norge, og at summen av vitneprov om sjøormen var tilstrekkelig til å overbevise selv den mest skeptiske. Morries-Stirling skriver til slutt at han selv, i 1845, har sett et 30 fot langt sjøormlignende dyr i en fjord nord for Bergen.

Sjøormen i tidsskriftet «NATUREN» (fig. 9)

Etter hvert som den norske naturvitenskapelige utforskning av livet i fjordene og havet skyter fart utover på 1800-tallet med Michael Sars, W.F.K. Christie, D.C. Danielssen og Bergens Museum i spissen, prøver også noen av de vitenskapelig ansatte innimellom å ettergå alle sjøormhistoriene – og å sortere fiksjon fra fakta. For det hersket en økende tvil om sjøormens eksistens, siden årene gikk uten at noen greide å bringe en død sjøorm inn til museet. Tidligere nevnte prost Deinboll foreslo i 1845 at det burde utloves «... en klekkelig Premie på inntil 1000 Sølvspecier til den som drepte en Sjøorm og avleverte den til Selskapets Museum ...».

Og jevnlig hadde det populærvitenskapelige tidsskrift «NATUREN» artikler om sjøormen, etter at tidsskriftet ble etablert i 1877 (ti år senere overtok Bergens Museum utgivelsen av tidsskriftet).

Bergens Museum gjennomførte også om somrene i årene 1876–1878 «Den norske Nordhavs-Expedition», hvor man undersøkte hele Norskehavet opp til Svalbard. Disse ekspedisjonene ble mye omtalt i «NATUREN», og ekspedisjonene beskrev 300 nye arter sjødyr – og ingen av disse var sjøormer.

De siste dagene i august 1878 er det stor oppstandelse på fjorden utenfor Ålesund, med påfølgende avisskriverier¹⁵. Det er blitt sett et sjøormlignende dyr på 13–19 meters lengde (20–30 alen). Tykkelse som en svær tømmerstokk. Fargen fra sort til sjøgrønn. Ingen skjellbekledning eller manke

Fig. 9 | «NATUREN» 1892

Fig. 10 | «Sjøormen i Ålesund sett av Konsul Andersen og Rektor Voss» (tegnet av T. Kittelsen, 1878)

kunne sees. Hodet så ut som et kobbe- eller hundehode (fig. 10). Vitnene benekter meget bestemt at det kunne være en «sildestørje» (brukt om både håbrann og sildekonge), som hadde vært sett på fjorden dagene før. Og vitnene er ikke hvem som helst: konsul Andersen, rektor Voss og seks lærere ved latinskolen, i tillegg til en del byborgere.

«NATUREN» nr. 8–9 1878¹⁶ har, med utgangspunkt i avis-skriveriene om sjøormen i Ålesund, en artikkel som starter med å spørre: «*Sjøormen. Existerer den eller existerer den ikke? ...*» Så kommenterer den usignerte artikkelen sjøormobservasjonene i Ålesund og vitnenes troverdighet, før den går over til biskop Pontoppidans utlegninger om to arter sjøorm. «NATUREN»-skribenten er meget skeptisk til det sjøhyret Egede har beskrevet og fått tegnet (fig. 11a), og han mener, som så mange andre, senere forskere: «*Sannsynligvis har det vært en Hvalfisk. Om disse ved man at de nå og da reiser seg i Sjøen.*» (fig. 11b)

Fig. 11a | Utsnitt av originaltegningen i Paul Egede: «Continuation af Relationerne betreffende den Grønlandske Missions Tilstand og Beskaffenhed» fra 1741, som avviker en del fra Pontoppidans gjentegning av dyret (se fig. 2, nederst)

Når det gjelder den andre sjøormarten som Pontoppidan og Hans Strøm beskriver, stemmer den mye overens med «Ålesund-sjøormen», og her er «NATUREN»-skribenten mye mer i tvil: «*... Hva skal man si? Man trekker frem stadig nye «Vidundere» av Havet. Som bekjent har det lyktes fra de store Dyp utenfor vårt Lands Kyst at få opp Exemplarer av Sjøliljer, hvis eksistens man lenge tenkte seg avsluttet i forlengst tilbakelagte geologiske*

Perioder. Kanskje Sjøormen engang, når man får fatt i den, vil vise seg å være i Slekt med de forstenete Havøgler, som vi engang før har omtalt her i Tidsskriftet ...» (fig. 12).

Professor R. Collett skriver en kritisk artikkel i «Naturen» nr. 2, 1884¹⁷: «Litt om «Sjø-Ormen» eller «Sjø-Slangen»». Han innleder med: «Som Naturforsker er det ofte falt i min (likesom i mange andres) Lodd å bli stilt overfor det Spørsmål: «Tror De på Sjø-ormen? ... jeg skal vakte meg for å garantere dette Vesens Tilværelse eller Ikke-Tilværelse. Imidlertid er der likevel 2 Ting, som forekommer meg å fortjene Overveielse i denne Sak: ...» Han peker på at om det er en orm eller slange, så puster alle kjente krypdyr med lunger, slik at de jevnlig må opp til vannoverflaten for å puste, akkurat som sjøpattedyrene hval og sel. Da burde sjøormer blitt observert mye oftere.

Det andre er de vertikale bølgende bevegelsene som mange beskriver hos sjøormen. Her påpekte professor Collett at alle slanger og fisker svømmer med sideveis (horisontale) buktninger pga. ryggspyndens bygning, ikke med vertikale buktninger.

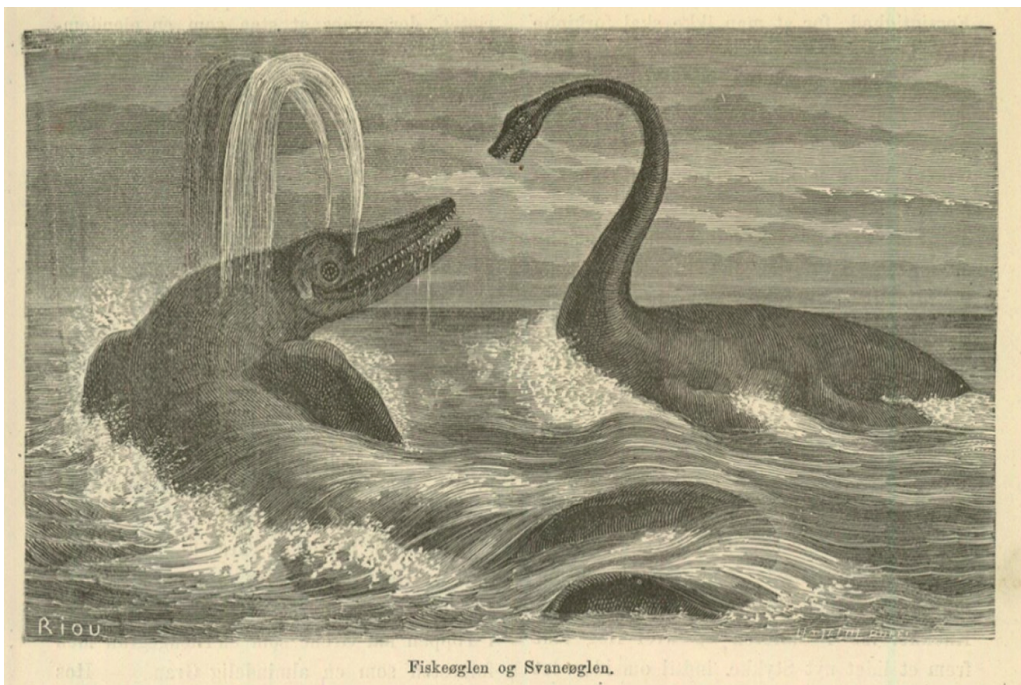
Han kommer også inn på «Ålesunds-sjøormen», og mener det må ha vært en brugde, som på grunn av utstrakt brugdefiske var blitt en sjelden haiart på den tiden.

Fig. 11B | Knølhval kan bli opptil 17 meter og 40 tonn.

Foto: Miguel Medina (AFP)

Fig. 12 | «NATUREN» nr. 3, 1877: Rekonstruksjon etter forsteinete skjeletter. Tegning fra artikkelen «Fiskeøglen og svaneøglen»

Fiskeøglen og Svaneøglen.

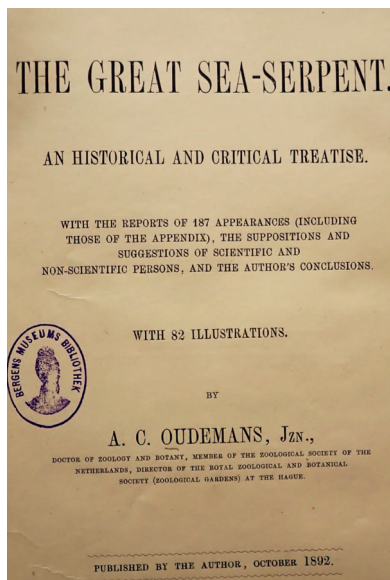

Fig. 13a | Bergens museum kjøper boken «The Geat Sea-serpent» umiddelbart, og Dr. Brunchorst anmelder den i «NATUREN» i 1893.

I «NATUREN» nr. 10–11 fra 1892¹⁸ (fig. 9) skriver redaktøren, dr. Brunchorst fra Bergens Museum, en lengre artikkel med overskriften «Notiser om sjøormen»:

«Sjøormen finnes ikke i noe museum. Ingen vitenskapsmann har noensinne sett den. Men kan man derfor nekte at noe i denne retning eksisterer? Vi mener bestemt nei. De stadig påny oppdukkende historier er uten tvil for en stor del oppdigtet eller omdigtet; iagtakerne er sikkert i enkelte tilfelle rene skronemakere, i andre svakhjernete mennesker med sterk fantasi, som uten å vite det overdriver kraftigt et eller annet naturligt fenomen, de har iaktatt, og derved får dette til å anta mange «monstrøse» former. ... Men ingen kan med god grunn nekte, at der kan finnes en annen art av dette merkelige dyr, som virkelig har en legemlig eksistens. Der synes for en del av sjøormhistorierne virkelig å ligge det faktiske til grund, at iagtakerne har sett et dyr av betydelig størrelse, som ikke bare har vært ukjent for den ukyndige fisker eller sjømann, som har sett den, men som også ville været ukjent for fagzoologen, om noensådan hadde vært så heldig å få tak i den.»

Så går dr. Brunchorst over til å sitere en del notater fra Bergens Museums arkiv om sjøormer, bl.a. Christies «Sjøormen»-notat fra 1839, og den vedlagte «The Illustrated London News» med observasjonen fra offiserene på Dædalus (begge deler er sitert tidligere i denne artikkelen). Brunchorst vurderer disse som følger: «... Mens (skipper) Christian Hansens fortelling har atskilligt av Skronen ved seg, så gjør de engelske officerers beretning et langt påliteligere inntrykk og et nærliggende spørsmål er: hva slags dyr som egentlig kan ha ligget til grunn for beretningen. Det, som man etter både tegning og beskrivelse nærmest kommer til å tenke på, er etter vårt skjønn ikke noen slange, ... men en kolossal ål. Det er kjent nok, at havålen (conger) kan oppnå betydelige størrelser. ...». Til slutt i artikkelen kommenterer Brunchorst en del samtidige avisskriverier om en sjøorm i Suldalsvannet, som han er meget skeptisk til.

Sjøormskelett i Naturhistorisk Museum i Bergen?

Samme år som ovenfornevnte artikkel står i «NATUREN», i 1892, kommer det ut en bok i London om sjøormer, «The great Sea-Serpent. An historical and critical treatise»¹⁹ (fig. 13a). Den er skrevet av den nederlandske zoologen Oudemans og får mye oppmerksomhet rundt om i den vestlige verden. I boken har Oudemans samlet en mengde sjøormberetninger fra hele verden, og han prøver å sortere troverdige beretninger fra fantasihistorier. Blant de 187 troverdige beret-

ningene står reportasjene fra Romsdals budstikke 1845, og fra Bergens Stiftstidende 10. september 1846 om «sjøorm»-observasjonene i Raunefjorden (fig. 13b):

Oudemans skriver også at han har mottatt et brev fra en Mr. Honigh som har vært på reise i Norge: «*In the literature of the Norwegians the sea-serpent or soe-orm is repeatedly mentioned, and in such an indisputable manner, that in my opinion there is no doubt of its existence.*» «*On my return I learned from a gentleman of Bergen, that some time ago there was a part of the skeleton of a sea-serpent in the Museum of Natural History of Bergen.*»

... at en del av et sjøormskjelett skal finnes på Naturhistorisk museum i Bergen!

Bergens Museum anskaffer seg raskt et eksemplar av Oudemans «Sjøorm-bok» (fig. 13a, merk museets stempel), og dr. Brunchorst ved muséet anmelder boken i «NATUREN» i 1893²⁰: «*Sjøormen. ... en bok på 600 sider med 82 illustrasjoner. ... Den vidløftige bok inneholder likt og ulikt, tross forfatterens navn, som jo burde gi en slags garanti, skulle vi være tilbøyelig til å tro, at pengespekulasjon har vært en sterk medvirkende årsak til bokens fremkomst. Det er jo et sensasjonelt emne, og der er vel ikke tvil om, at boken «går godt», som det heter i bokhandlerspråket. Imidlertid har den, tross den ikke særlig strenge kritikk, hvormed de forskjellige*

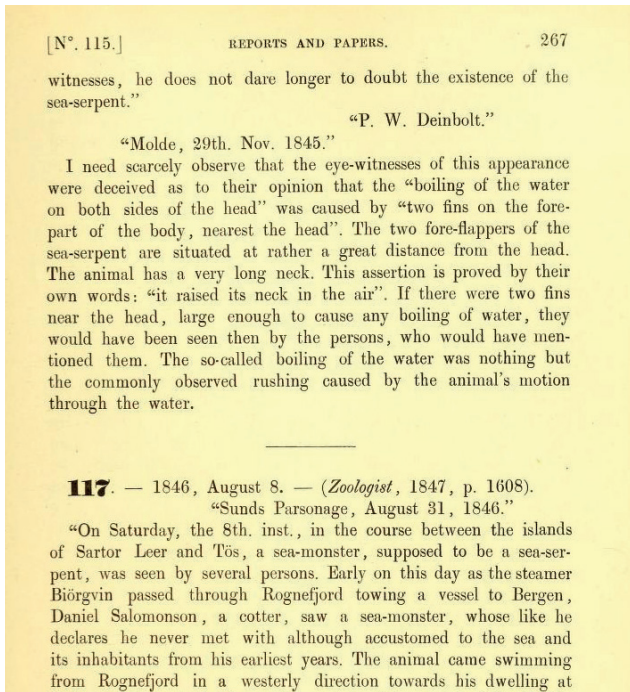

Fig. 13b | Forfatter Oudemans lister opp det han vurderer som 187 troverdige sjøorm-beretninger i «The Great Sea-serpent. An historical and critical treatise»

Fig. 14 | Skimmende seiqual. Seiqual kan bli opp til 18 meter lange og veie 30 tonn. De ferdes ofte i små grupper på 3-5 hval, mens de skimmer zooplankton i overflateskiktet.

Foto: Granite state 2017 – MLW.

beretninger er behandlet, den store interesse, at den er en rikholdig, om enn visselig ikke fullstendig, samling av materiale vedkommende sjøormen – dette dyr som ennå ingen har kunnet ta og føle på, men vis tilværelse likevel mange brave folk med stor bestemtighet tror på. Til disse troende hører også forfatteren (Oudemans) af denne bok, ...».

Som ansatt ved Bergens Museum stusser Brunchorst også over påstanden om at det skal finnes deler av et sjøormskjelett med museet: «Som man ser av de her ganske kort refererte avsnitt av boken, er det en meget nøyaktig beskrivelse forfattere gir av det meget omstridte dyr; om den er likeså sikker og pålitelig, som den er detaljert, det er derimot et annet spørsmål, som vi ikke finner oss pålagt til ubetinget å svare bekreftende. Det kan man først komme til visshet om, når det engang lykkes å få tak i en død sjøorm eller iallfall i skjelettet av en, og det er hittil ikke lykkes noen. En av Oudemans siterte forf. meddeler riktignok, at 'En herre i Bergen har fortalt ham, at der for noen tid siden i museet i denne by fantes en del av skjelettet av en sjøslange', men dessverre kan vi ikke bekrefte denne beretning, som vel skyldes en eller anden spøkefull medborger.»

I to artikler i «NATUREN» (1899: dr. Appelöf²¹, og 1902: J.A. Grieg²²) «avlives» sjøormene i Suldalsvannet, Kjølen og Hauglandsvannet med forklaringene «sumpgass-erupsjoner», og «... en tett sammenpakket fiskestim, som går i åte

Fig. 15 | Et brukdekadaver heises om bord i en japansk tråler. Det ble først tolket som et kadaver av «a strange sea monster».

Foto: Michihiko Yano aboard the Zuiyo-maru on April 25., 1977

oppe i vannskorpen». Og forfatterne mener at dette kan være forklaringene på de fleste ferskvanns-sjøormene.

Men samtidig sier dr. Appelöf ved Bergens Museum: «... Er vi nå også fullstendig berettiget til at påstå, at 'sjøormer' d.v.s. ukjente dyr av kolossal størrelse, ikke eksisterer i våre ferskvann, så stiller saken seg noe annerledes, når spørsmålet er om 'sjøormen' i havet. Vi må nemlig huske, at havet med sine umåtelige vidder har ganske andre betingelser for såvel å frembringe og huse dyrearter av de forskjelligste skapninger, som også å unndra dem vår oppmerksomhet i meget lang tid.»

Det publiseres så ingen sjøormartikler i NATUREN de neste 30 årene etter 1902, bortsett fra en kort notis i nr. 4, 1925, hvor nok en «ferskvanns-sjøorm»-observasjon, denne gang i Skogsfjordvannet i Troms fylke, blir «avlivet» og forklart med sumpgass og stimer av røyr.

«Sjøormen» i dag

All sjøormforskning fra 1900 og frem til i dag har hovedsakelig forklart de tidligere og senere «sjøorm»-observasjoner eller «sjøorm»-kadaver med kjente dyr og deres til dels lite kjente oppførsel: brugder eller bardehval som svømmer i vannflaten over lengre distanser mens de skimmer plankton, flokker med småhval, brugdekadaver, hvalkadaver, sildekonger (fig. 14, 15, 16).

Fig. 16 | En Sildekonge/«sildestørje» som kan bli opptil 15 meter lang.
Foto BBC Earth.

Om en av de mest troverdige sjøormobservasjonene som omtales tidligere i denne artikkelen (fig. 8b), blir det så sent som i 2015 publisert en vitenskapelig artikkel, «*The 1848 'Enormous Serpent' of the Daedalus identified*»²³, hvor forfatteren Galbreath konkluderer med at det kaptein M'Quhae og offiserene hans observerte, var en skimmende seiqual (fig. 14).

I en del sitater i denne artikkelen er språket modernisert litt for å få mer flyt i fortellingen.

NOTER

1. <https://marcus.uib.no/instance/manuscript/ubb-ms-0200-d-01.html>
2. <https://www.nb.no/items/171f043fe5ad13c3f2216c-654b81fb3e?page=371>
3. <https://marcus.uib.no/instance/manuscript/ubb-ms-0200-a-43.html>
4. <https://marcus.uib.no/instance/issue/ubb-tskr-urda-02.html>
5. Hummelsund, J.E.: Bygdebok for Sund. 2. opplag, 2007. Eit lite utsnitt av Sund si sog. «Kørelatrodle» side 268–271.
6. <https://marcus.uib.no/instance/manuscript/ubb-ms-0200-e-131.html>
7. <https://www.nb.no/items/d0eaa773f856ea4c1d4d-4f568433c612?page=0>
8. <https://www.nb.no/items/327528696232804a39466fae-1cfcf980?page=0>
9. <https://www.nb.no/items/fa6a7828c8023e5999139a2e06e-5044e?page=0>
10. <https://www.biodiversitylibrary.org/item/123033#page/9/mode/1up>
11. <https://marcus.uib.no/instance/manuscript/ubb-ms-0200-e-109.html>
12. <https://www.nb.no/items/16ff690c923e700c39e-8c137a0488a57?page=0>
13. <https://marcus.uib.no/instance/issue/ubb-ms-0200-d-04.html>
14. <https://marcus.uib.no/instance/issue/ubb-ms-0200-d-05.html>
15. Bergens Tidende 30. august 1878:
<https://www.nb.no/items/ba477a357e9c9952f0558fda56017b-2b?page=1>
16. <https://marcus.uib.no/instance/issue/ubb-tskr-naturen-1878-08.html>
17. <https://marcus.uib.no/instance/issue/ubb-tskr-naturen-1884-02.html>
18. <https://marcus.uib.no/instance/issue/ubb-tskr-naturen-1892-10.html>
19. <https://www.biodiversitylibrary.org/page/41617356#page/7/mode/1up>
20. <https://marcus.uib.no/instance/issue/ubb-tskr-naturen-1893-04.html>
21. <https://www.nb.no/items/636a89c5391e291013de983d-77108f1b?page=107>
22. <https://www.nb.no/items/b26dc4bbc6d9d-8f218fa0309f2f66550?page=255>
23. <https://skepticalinquirer.org/2015/09/the-1848-enormous-serpent-of-the-daedalus-identified/>

FORFATTER

Helge Jensen,
helgjens2@gmail.com